

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

D i p l o m o v á p r á c e

na téma

Funkce vlastnického práva

2007/ červen

Jméno konzultanta:

Prof. JUDr. Vojtěch Cepl, CSc.

Jméno diplomanta:

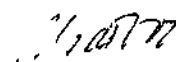
Monika Císařová
Mšenská 20
466 04, Jablonec nad Nisou

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Jablonci nad Nisou 7. 6. 2007

Monika Císařová

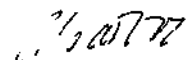

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Jablonci nad Nisou 7. 6. 2007

Monika Císařová

1. Obsah

1.	Obsah	3
2.	Úvod - vlastnictví jako předmět sporu	4
3.	Definice pojmu vlastnictví	7
3.1.	Předmět vlastnictví	8
3.2.	Subjekt vlastnictví	8
3.3.	Obsah vlastnictví	9
3.3.1.	Oprávnění věc držet	10
3.3.2.	Oprávnění věc užívat	11
3.3.3.	Oprávnění požívat plody a užitky věci	11
3.3.4.	Oprávnění s věcí nakládat (disponovat)	12
4.	Funkce vlastnického práva obecně	13
4.1.	Sobectví jako přirozená lidská vlastnost:	13
4.2.	Tragédie obecní pastviny:	15
4.3.	Spojení ekonomie a práva (Chicagská škola)	16
4.3.1.	Coasův teorém	18
4.3.2.	Vzácnost jako pojítka mezi právem a ekonomikou	21
4.3.3.	Vlastnictví lidského těla a vlastnictví ostatních věcí	23
4.4.	Obháječi institutu vlastnictví	26
4.5.	Odpůrci institutu vlastnictví	27
4.5.1.	Představitelé raného křesťanství	28
4.5.2.	Zastánci utopického myšlení	28
4.5.3.	Utilitaristé	29
4.5.4.	Komunisti	30
4.5.5.	Zastánci politické ekonomie po marginalistické revoluci	30
5.	Jednotlivé funkce vlastnického práva	31
5.1.	Vlastnictví jako předpoklad udržení míru ve světě omezených zdrojů	31
5.2.	Ekonomická funkce vlastnictví – vlastnictví jako předpoklad efektivní alokace zdrojů a tedy fungování trhu	32
5.3.	Ekologická funkce vlastnictví – vlastnictví jako předpoklad udržení omezených zdrojů	32
5.4.	Vlastnictví jako předpoklad svobody jednotlivce	33
5.5.	Mocenská (politická) funkce vlastnictví	34
5.6.	Vlastnictví jako motivace	34
5.7.	Evoluční funkce vlastnictví	35
5.8.	Vlastnictví jako vodítko k zodpovědnosti – vzdělávací funkce vlastnictví	35
5.9.	Vlastnictví jako důvod pro komunikaci s ostatními	36
5.10.	Sociální funkce vlastnictví	37
6.	Právní úprava vlastnického práva u nás	37
6.1.	Ochrana vlastnického práva	38
6.2.	Omezení vlastnického práva	40
7.	Duševní vlastnictví	44
7.1.	Motivační funkce	46
7.2.	Evoluční funkce	47
7.3.	Ekonomická funkce	47
7.4.	Funkce vzdělávací, mocenská, komunikační	47
8.	Závěr	48
9.	Použitá literatura:	49

2. Úvod - vlastnictví jako předmět sporu

Vlastnictví je v mnoha právních učebnicích označováno, resp. definováno, jako „absolutní právní panství člověka nad věcí“. Tato definice vychází z římského práva. Římany zajímalo především jaké oprávnění vlastnické právo jeho nositeli poskytuje a jak je může prosadit. Proto využívali k označení vlastnictví pojmů: „proprietas“ (znamená, že věc je někomu vyhrazena, že je jeho vlastní) či „dominium“ (znamená, že vlastník je pán). Dnes se nám výraz „panství člověka nad věcí“ může jevit jako nepřesný. Je také mnohými kritizován. Podívejme se ale, jak to vlastně Římané mysleli. Právní vztahy jsou vztahy mezi lidmi a ne vztahy lidí k věcem. Definice absolutního právního panství člověka nad věcí by tedy měla být chápána spíše jako metafora, jejíž význam spočívá ve zdůraznění práva vlastníka na věc, jež je předmětem jeho vlastnictví a ve zdůraznění práva vlastníka na to, aby ostatní jeho práva respektovali a do nich nezasahovali. Institut vlastnictví ale nevznikl až v době římské. Římané věděli, že existuje, zabývali se především důsledky jeho existence a snažili se řešit otázku jeho ochrany.

Vlastnictví však patří mezi základní stavební kameny fungování lidské společnosti vůbec. Již v době kamenné (10 000 let př.n.l.) můžeme hovořit o jakémsi přisvojovacím hospodářství. V té době toho člověk sám ještě mnoho nevyrobil, ale to, co uměl použít a příroda mu poskytla, si pro svou potřebu přisvojil a chránil. Postupem doby si přivlastňoval nejen to, co našel, ale předměty začal sám vyrábět. Vlastnictví se stalo předpokladem směny a tedy i obchodu a později fungování trhu.

Vlastnictví se nám tedy může jevit jako něco, co je zde „odjakživa“ a o čem nikdo nepochybuje. Přesto respekt k vlastnictví nebyl a troufám si říci, že dodnes není, samozřejmý. V závislosti na různých historických událostech se postoj k vlastnictví, resp.

soukromému vlastnictví, měnil a vyvíjel. Institut vlastnictví to v průběhu historie neměl jednoduché a předmětem sporů je dodnes.

Přesuňme se do doby, kdy se diskuse o vlastnictví staly velmi živými. Mluvím o době 18. a 19. st. v Evropě, kdy nárůst životní úrovně „Západu“ vedl ke vzniku společenského řádu založeného na respektu k vlastnictví a směně, což se odráží i v prosperitě takové společnosti. Vlastnictví jako právní institut se stal předmětem zkoumání mnoha filosofů, právníků a ekonomů, přičemž oním tématem k diskusi bylo vždy především to, zda vlastnictví soukromé je lepší či horší než veřejné (kolektivní). Zatímco jedni soukromé vlastnictví zatracovali, jiní v něm viděli důvod prosperity a míru. Rozdílné názory provázející celé naše dějiny, ale i současnost, jsou způsobeny tím, že mnohdy jde o spor nikoliv právní, ale spíše filosofický a ekonomický, ale především politický. Tento spor v podstatě kopíruje názorové střety tzv. pravicově či levicově smýšlejících politiků. Respekt k soukromému vlastnictví, jeho právní ochrana a uznání, je atributem většiny pravicových politiků, naopak snahy uchýlit se k vlastnictví kolektivnímu, k zavrnutí vlastnictví soukromého a vytváření majetku „všech“, je příznačné spíše pro „levicově“ smýšlející politiky či nepoučitelné snílky. Ale vraťme se zpět k přelomu 18. a 19. st. Zastánci tzv. politické ekonomie jako Adam Smith, Richard Pipes či William Huskisson, ale i mnoho dalších, byli právě těmi, kteří oživilí pojem „soukromého vlastnictví“. Naopak opačnou stranu mince tvořili např. zastánci utopického myšlení, kteří zpravidla soukromé vlastnictví zcela odsuzovali a hledali ideály v rovnosti („vše je všech“). Byl to např. Jean Jacques Rousseau, který řekl „právo jedince na vlastní majetek, je podřízeno právu komunity“.¹

1. Rousseau, Jean-Jacques: The Social Contract, ibid. str. 29, citováno v Šíma, Josef: Ekonomie a právo, 2004, op.cit., str. 15

Do tohoto proudu můžeme zařadit i představitele komunistického hnutí či odpůrce prudké změny západní společnosti, kteří dávali za vinu soukromému vlastnictví vznik chudých ghét na okrajích velkých měst, ale i představitelé raného křesťanství.

Tlak odpůrců soukromého vlastnictví, populismus hesel „rovnosti“, „společnosti bez vlastnictví“, „vše je všech“, ...vedl k tomu, že soukromé vlastnictví ztratilo na čas své uznání a dokonce i přední ekonomové se zcela obešli bez konceptu vlastnictví. Ekonomie, věda, pro níž soukromé vlastnictví do té doby bylo základem, protože právě ono umožňovalo fungování trhu a tedy základního předmětu jejího zkoumání, se od vlastnictví zcela distancovala, formalizovala svůj jazyk a stala se velmi abstraktní vědou. Byla to např. Joan Robinsonová z Cambridžské university, která prohlásila že „soukromé vlastnictví je nyní zbytečné“.² Či v té době budoucí nositel Nobelovy ceny Robert Solow, který prohlásil, že „soukromé vlastnictví teprve musí prokázat svůj smysl“.³

Vůbec spojení práva a ekonomie bylo pro vývoj pojmu vlastnictví velmi důležité. Vznik nové ekonomické školy Law and Economics, jejímž intelektuálním centrem se stala University of Chicago, vedl k znovuzrození diskuse o podstatě soukromého vlastnictví. Chvilu, kdy se právníci nutně museli začít zabývat ekonomikou, nastala po první světové válce, kdy vlády cítily nutnost regulací, což se neobešlo bez ekonomických analýz. Nejen ekonomové a právníci, ale i filosofové a politici, se dodnes nezřekli debat o tomto významném právním institutu.

2. Robinson, Joan in Feinstein, C. H. (ed.): *Socialism, Capitalism and Economic Growth: Essays Presented to Maurice Dobb*, Cambridge University Press, 1967, str. 176, citováno v Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, 2004, op.cit., str. 16

3. Bethell, Tom: *The Noblest Triumph, Property and Prosperity through the Ages*, St.Martin'Press, 1998, str. 8, citováno v Šíma, Josef: *Ekonomie a právo*, 2004, op.cit., str. 16

Spor o jeho existenci, ochranu a promítnutí se do právních norem, bude lidstvo provázet jistě ještě řadu let a dost možná taková debata nebude nikdy ukončena. Ale opusťme nyní tento krátký historický exkurs a zaměřme se na vysvětlení základních pojmů s vlastnickým právem souvisejících.

3. Definice pojmu vlastnictví

Pro pochopení funkce nějakého institutu je důležité, alespoň ve vší stručnosti, objasnit jeho povahu a definovat základní pojmy.

V současné době bychom pojem vlastnictví mohli zjednodušeně označit za „svazek subjektivních práv“. Vlastnictví je ale de facto **právním vztahem** a jako takový má svůj předmět, subjekt a obsah. **Předmětem** právního vztahu vlastnictví mohou být pouze věci, proto se právo vlastnické považuje za právo věcné a tedy působící proti všem jiným subjektům (je tedy právem absolutním), které jsou tak zavázány vlastníka v jeho právech nerušit. Věcná práva tvoří jednu ze základních částí občanského práva a jsou chápána jako párová k právům závazkovým. Rozdílem mezi nimi je, že věcná práva poskytují oprávněnému subjektu přímé, resp. bezprostřední, právní panství nad věcí. **Subjektem** je vlastník a blíže neurčený počet ostatních subjektů, resp. společnost (viz níže). **Obsah** vlastnického práva je složen z několika komponentů. Mluvíme o tzv. subjektivních vlastnických právech, mnohdy označovaných za „vlastnickou triádu“. Jedná se o právo věc držet, nakládat s ní (disponovat, resp. určovat její právní osud) a právo věc užívat (naplňovat její funkci).

Věnujme se nyní těmto jednotlivým prvkům právního vztahu vlastnictví blíže:

3.1. Předmět vlastnictví

Jak již bylo řečeno, předmětem vlastnického práva mohou být pouze věci. Za věci v právním smyslu považujeme hmotné předměty za předpokladu, že jsou ovladatelné a užitečné (slouží lidským potřebám), musí být také nějakým způsobem individualizovatelné. Přičemž všechny tyto vlastnosti je třeba posuzovat objektivně - nikoliv dle možnosti konkrétního jedince či specifikám konkrétní situace. Mezi věci řadíme i tzv. věci hromadné (více hmotných věcí s nimiž je nakládáno jako s jedním celkem např. pár ponožek), ale i cenné papíry či obchodní podíl. Teorie, ale i praxe, si vyžádaly věci třídit. Věci členíme na věci zastupitelné a nezastupitelné, určené dle druhu či individuálně, užitkovatelné či nezužitkovatelné, dělitelné či nedělitelné, když asi nejvíce je důležité členění na věci movité a nemovité, jehož důležitost spočívá především v dopadech a specifikách možnosti a podmínek dispozice s takovými věcmi.

3.2. Subjekt vlastnictví

Subjektem vlastnictví je konkrétní vlastník. Způsobilost být vlastníkem není omezena věkem ani jiným způsobem. Začíná od vzniku způsobilosti občana mít práva a povinnosti (tedy i způsobilosti mít vlastnictví) tj. od narození (popř. dítě již počaté narodí-li se živé – tzv.nasciturus) a končí zánikem způsobilosti mít práva a povinnosti tj. smrtí popř. prohlášením za mrtvého. Podle ustanovení § 8 až 10 zákona č. 40/1964 Sb. (dále jen O.Z.) je však omezena způsobilost k právním úkonům, to znamená, že v některých případech nemůže vlastník jednat sám, i když jde o úkon, který se týká věci, jež je v jeho vlastnictví. V takových případech musí být při dispozičních úkonech s věcí zastoupen předepsaným způsobem – toto omezení se však týká výlučně jen možnosti samostatně jednat a s tím spojeného omezení s věcí nakládat. Výše pospaná omezení se týkají nezletilých (nejsou ale omezení v právních úkonech odpovídajících jejich rozumové a mravní vyspělosti) a občanů o nichž soud rozhodl ve smyslu §10 odst.1 nebo odst. 2 O.Z., že se jejich způsobilost

k právním úkonům omezuje, či že se této způsobilosti zcela zbavují. Výjimečně je omezena i způsobilost občana být vlastníkem a to konkrétně v §125 odst.2 O.Z., který dává zákonodárci zmocnění k přijetí zákona, jež stanoví věci, zdroje, prostředky a zařízení jež mohou být výlučně ve vlastnictví státu nebo určených právnických osob.

Právní vztah vlastnictví je typický tím, že na jedné straně stojí zpravidla jednoznačně určitelný (zvláště u nemovitých věcí – dle zápisu v katastru nemovitostí) vlastník a na druhé straně neomezený počet předem neznámých subjektů. V průběhu výkonu vlastnického práva se však z nich mohou někteří individualizovat a to buď tím, že vstoupí s vlastníkem do nějakého vztahu obligačního, jež jím umožní s věcí nějakým způsobem disponovat (např. vlastník svou věc půjčí) nebo tak, že do práva vlastníka nějak zasáhnou a vlastník se proti tomuto zásahu bude bránit.

Nutno ještě upozornit, že ne vždy je vlastníkem jen jedna osoba. Náš právní řád zná institut společného jmění manželů či podílového spoluvlastnictví, kde věc patří jako výhradnímu vlastníkovvi více osobám. Domnívám se, že níže pospané funkce jsou právě u těchto „typů“ vlastnictví svým způsobem sniženy, protože jak společné jmění manželů, tak podílové spoluvlastnictví, v podstatě obsahuje prvek vlastnictví kolektivního.

3.3. Obsah vlastnictví

Obsahem každého právního vztahu jsou práva a povinnosti. Jak již bylo řečeno specifíkem právního vztahu vlastnického je, že proti vlastníkovvi stojí neurčený počet subjektů, řekněme tedy, že jde o vztah mezi vlastníkem a společností. Právě tímto vztahem je určován obsah vlastnického práva, který tak vlastně vyjadřuje míru vlastníkovvých právních možností. Jednotlivá vlastníkovva oprávnění jsou vymezena v ustanovení § 123 O.Z..

Vlastník je v mezích zákona oprávněn předmět svého vlastnictví držet, užívat, požívat jeho plody a užitky a nakládat s ním.

Tato oprávnění se ovšem natolik doplňují, podmiňují ale i překrývají, že je od sebe nelze oddělovat a je třeba k nim přistupovat, jakoby tvořily jistý jednotný celek (např. pokud věc nedržíme, těžko mohu požívat její plody apod.). Tento výčet není ve všech právních řádech stejný, přestože teorie dovozuje podobné závěry. Je tomu tak proto, že některé pojmy se dají interpretovat více či méně široce a záleží tak na zákonodárci, kterých využije. Například právu držby je implikována možnost vlastníka věc zničit či ji vůbec neužívat, proto práva věc neužívat či ji zničit, nejsou v našem právním řádu, resp. v přísl. ustanovení O.Z., zvlášť vyjádřena apod.

3.3.1. Oprávnění věc držet

Oprávnění věc držet je předpokladem všech ostatních vlastnických práv. Vlastník a držitel jsou zpravidla tatáž osoba. Ale držení věci může být i samostatným právem, které není na vlastnictví závislé. Znamená to tedy, že věc může držet někdo jiný než vlastník. Dokonce v důsledku výkonu oprávnění věc držet, může za určitých podmínek držitel nabýt vlastnického práva tzv. vydržením. Držba je samostatný právní institut, jež občanský zákoník upravuje zvlášť (§129 a násl.). Ale vraťme se k situaci, kdy držitel a vlastník jsou tatáž osoba.

Vlastníkovo oprávnění věc držet v sobě obsahuje dvě stránky a to faktickou a právní. Faktická stránka znamená, že vlastník má věc u sebe, ve své moci, může s ní nakládat, má od ní klíče apod. Právní stránka pak znamená, že s věcí nakládá jako s věcí vlastní. Tím se vlastník odlišuje od detentora, který věc pouze drží, ale je si vědom, že není jeho. Ostatně

právní stránka držby je podstatnější než faktická tím, že když se vlastník vzdá dočasně výkonu svého oprávnění věc fakticky držet, nepřestává být vlastníkem. Jakmile totiž právní důvod, pro který měl u sebe věc někdo jiný odpadne, má vlastník opět plné právo držbu vykonávat – jde o projev tzv. elasticity vlastnického práva (viz níže).

Co se týče jazykového vyjádření práva vlastníka věc „držet“, nelze nezmínit nedokonalost našeho jazyka. Výraz „držba“ je téměř ideální u věcí movitých, hůře jsou na tom ovšem věci nemovité, kde se nám daný výraz může jevit nevhodným.

3.3.2. Oprávnění věc užívat

Oprávněním věc užívat vlastník naplňuje skutečnou funkci věci. Subjekt vlastnictví se nemění, stejně jako všechny povinnosti či odpovědnost spojená s vlastnictvím zůstávají vlastníkovi, i když věc užívá např. příslušník vlastníkovi rodiny či domácnosti.

Oprávnění věc užívat lze vykonávat i tím, že vlastník věc neužívá.

Způsob užívání té které věci je dán jednak její přirozenou povahou a jednak právním řádem, jež u určitých věcí může stanovit zvláštní režim jejich užívání (např. zbraně).

Vlastník může také přenechat věc do užívání někomu jinému prostřednictvím různých právních institutů (např. nájem, výpůjčka).

3.3.3. Oprávnění požívat plody a užitky věci

Toto oprávnění připadá v úvahu pouze u věcí, jež jsou tzv. plodonosné – tedy u věcí, jež nějaké užitky či plody produkují. Nejde pouze o přirozené užitky (mláďata, úroda), ale i o majetkové výhody (úroky).

Byť je patrná blízkost pojmu věc užívat a požívat, oprávnění věc požívat v sobě zahrnuje i oprávnění přivlastnit si ony plody či užitky věci a tím rozmnožit svůj majetek.

Rozlišování pojmů užitku a plodu není z právního hlediska významné, protože užitky i plody mají stejný právní režim.

3.3.4. Oprávnění s věcí nakládat (disponovat)

Jedná se o jedno z nejvýznamnějších práv vlastníka, protože právě toto právo umožňuje převádět vlastnictví a tedy s věcmi obchodovat.

Různí autoři právních učebnic chápou toto právo různě široce. Zatímco někteří pod pojem dispozice s věcí řadí pouze změnu vlastníka (koupě, výměna, darování,...) či zánik vlastnictví, jiní tento pojem chápou širěji, tedy řadí pod něj i dispozice, při nichž vlastník zůstává stejný, pouze se mění uživatel (půjčka, výpůjčka, nájem,...). Jelikož si myslím, že možnost přenechat věc do užívání jinému je obsažena v oprávnění věc užívat, je mi bližší pojetí prvé.

Žádné výslovné právní ustanovení vlastníka věci v obecné míře neomezuje v rozhodování o tomto právu. Dispozice se ovšem provádí prostřednictvím právních úkonů. Pro jejich platnost pak platí obecná ustanovení o právních úkonech (případně speciální ustanovení zákona - např. ustanovení týkající se nemovitostí). Stručně řečeno, jde hlavně o způsobilost vlastníka k provedení daného právního úkonu, splnění náležitostí vůle (svobodná, vážná, prosta omylu, za předpokladu že nebyla učiněna v tísní za nápadně nevýhodných podmínek), náležitosti projevu vůle (srozumitelnost, určitost, forma) a náležitosti předmětu právního úkonu (reálná možnost, soulad s dobrými mravy a nerozpornost se zákonem či jeho obcházení). Jiná omezení mohou plynout z různých jiných právních vztahů, např. předkupní právo.

4. Funkce vlastnického práva obecně

4.1. Sobectví jako přirozená lidská vlastnost:

Ted' když jsme si vlastnictví definovali, zabývejme se otázkou k čemu slouží, jaký má smysl, jaká je tedy funkce vlastnictví?

Zamysleme se nejdříve nad tím, k čemu nás vede to, že určitou konkrétní, ovladatelnou, užitečnou věc můžeme vlastnit. ostatní nám do tohoto našeho práva nemohou zasahovat, toto právo platí vůči všem a je chráněno právním řádem? Na úvod bych uvedla několik příkladů k zamyšlení. Vezměme si knihy z městské knihovny, není výjimkou, že jsou popsané, vazby polámané a nejzajímavější pasáže mnohdy z knížek přímo vytržené. Nebo sedadla v městských autobusech, ani zde nás nepřekvapí vyryté monogramy či poškrábaná opěradla. Mohla bych pokračovat dále, ale myslím, že je jasné k čemu spěji. Mnozí se chováme jinak k věcem, jež jsou naše, k věcem které vlastníme, než k věcem, jež máme možnost užívat, ale jsou vlastněny někým jiným. Již Aristoteles říkal: „Co je společné mnoha lidem, je také tím, o co je nejméně pečováno, protože všichni lidé se více zajímají o to, co je jejich, než o to, co vlastní společně s ostatními“.

Celá tato myšlenka je založena na předpokladu, že člověk je od přírody sobec, jeho cílem je maximalizace zisku a užitku co možná při minimálním úsilí. Je pro něj snazší pečovat o to, co je jeho a tedy z oné péče získá veškeré užitky, než o něco, co „je všech“, kde starost o onu věc bude pouze částí celého řešení a tedy i užitek se rozdělí mezi všechny. A je to právě tato lidská vlastnost, jež je označována za důvod pro fungování trhu se soukromými statky a kterou ekonomové využívají k ospravedlnění svých analýz. Lidé jednají na základě ziskového motivu, vybírají mezi alternativami co možná pro ně nejvýhodnější řešení. Snad nebude v úvodu příliš troufalé označit přechod k tržnímu hospodářství za přechod k individuálnímu soukromému vlastnictví. K fungování směny a tedy i trhu jako takového

musí být určeno, kdo je čeho vlastníkem. Motiv soukromého zisku a tedy výhod soukromého vlastnictví a konkurence shrnul zakladatel moderní ekonomie Adam Smith ve svém díle „Pojednání o původu a podstatě bohatství národů“ (1776) – pokusil se dokázat, že ziskový motiv a konkurence vedou k optimálnímu uspokojování zájmů celé společnosti. Užíval známou metaforu neviditelné ruky trhu, jíž označoval ekonomické síly dnes nazývané nabídkou a poptávkou či jednoduše trhem. Shrňme jeho analýzy pro naše účely jeho známou větou: „Individuální sledování vlastního zájmu je často nejen v souladu s širšími společenskými cíly, ale je z tohoto hlediska dokonce žádoucí.“ Člověk chce víc, chce hromadit své bohatství a tuto svou potřebu uspokojuje směnou. Tato lidská vlastnost je základem fungování trhu. Člověka tedy vede jeho sobectví k přivlastňování si věcí, jež jsou pro něj důležité a využitelné. Věci, které naopak nepotřebuje ochotně smění. Fungování této směny zajišťuje trh, který může fungovat pouze ve chvíli, kdy bude uznáno soukromé vlastnictví, kdy bude dán člověku manévrovací prostor pro obchod, kdy bude uznáno soukromé vlastnictví a umožněno svobodné uzavírání smluv. Fungování trhu je pak prospěšné pro celou společnost, protože vede k efektivní alokaci zdrojů. Tržní systém tedy nemůže fungovat bez uznání soukromého vlastnictví a obojí funguje díky lidské pohodlnosti a sobeckosti, jež je motivací k výše popsanému jednání.

Názor, že soukromé vlastnictví je předpokladem prosperity společnosti ovšem nebyl a dodnes mnohými není uznáván a to přesto, že historie ukázala, že opačné snahy, tedy nerespektování soukromého vlastnictví, kolektivizace a znárodňování, mohou mít nedozírné následky. Byť sama myšlenka „vše je všech a všichni jsme si rovni“ může znít spravedlivě, tak to k čemu vede, jak minulost potvrdila, má katastrofické dopady. Možná právě proto, že vždy eliminuje jistou vrstvu společnosti, která bude komunitu řídit a která se neubrání pokušení moci. Odpůrci soukromého vlastnictví ho mnohdy označují za něco nemravného, něco co rozděluje společnost na bohaté a chudé. Vidí ho jako zdroj nerovnosti. Ve výsledku

je uspořádání bez uznání soukromého vlastnictví mnohem nespravedlivější než nerovnosti, jež způsobuje jeho uznání. Navíc odpoutáme-li se nyní od morální deformace vládnoucí vrstvy rovnostářské společnosti, pak tu máme další problém: totiž každý, kdo chce začít budovat společnost, kde se budou všichni podílet na všem, se musí vyrovnat především s existencí nejnámější sociální pasti, známou jako „Tragédie obecní pastviny“.

4.2. Tragédie obecní pastviny:

Jedná se o jev, který nevyhnutelně nastane kdykoliv se nějaká skupina lidí pokouší rovným, spravedlivým dílem využívat nějaký všem dostupný zdroj. Autorství k tomuto konceptu je již tradičně připisováno Garrettu Hardinovi a jeho článku z roku 1968 „The Tragedy of the Commons“, stejný mechanismus ale popsal již dříve Scott Gordon. Jedná se o popis chování lidí, jež využívají k chovu ovcí „městskou pastvinu“. Žádná z rodin tuto pastvinu nevlastní, je vlastněna kolektivně a všichni na ni mohou své ovce pást. Dokud je této půdy velké množství, kolektivní vlastnictví funguje, dokud každý může využít tolik dobrých pastvin k nasycení svých ovcí, kolik chce, není obecní pastvina rivalitním statkem a její využívání zdarma a všemi není problém. Jak ale plyne čas, přibývá obyvatel a tím i ovcí. Roste množství ovcí zatímco půdy je stále stejně a tím pole ztrácí schopnost obnovovat spasenou trávu. To vede k tomu, že pole jsou spásána tak intenzivně, že se stanou zcela neúrodnými. Pěstování ovcí je tak stále více komplikováno, až je zcela znemožněno, mnoho rodin tak ztratí zdroj živobytí.

I v tomto případě se člověk zachoval sobecky. I v tomto případě mu bylo lhostejné, jak bude jeho užívání působit na statek, který vlastně není jeho. Někteří lidé si dokonce myslí, že sobecký přístup k obecním pastvinám je motivován nějakou darwinovskou vlastností našich genů. Richard Dawkins ve své knize „Sobecký gen“ něco podobného popisuje. Jistě tím nechce sobectví omlouvat, popisuje spíše to, že sobecká touha po zisku není generována

něčím zkaženým uvnitř člověka, ale prostým pudem sebezáchovy a snahou po co nejefektivnějším rozmnožení. V našem případě by stačilo málo, stačilo by jasně definovat vlastnická práva k pastvinám. „Dobré ploty, dělají dobré sousedy“, říká se. Kdyby pastevcí posílali ovce na vlastní pastvinu, nedopustili by, aby došlo k její devastaci. Ale nejsou-li vlastnická práva definována, žádná z rodin nemá motivaci snížit počet ovcí ve svém stádu, protože právě jejich ovce tvoří pouze část problému.

Odpůrce soukromého vlastnictví, kteří za hesly „vše je všech“ nesledují vlastní majetkový a mocenský prospěch, spojuje víra ve výchovu lidí. To zda lze eliminovat touhu po majetku, je nejspíš otázka diskusí, ale vzhledem k historickým zkušenostem lidstva si troufám tvrdit, že takový názor je přehnaně idealistický a nezbývá mi než souhlasit s Dawkinsem, že sobectví je dáno člověku a nejen jemu do vínku přírodou. Předpokládat, že člověk není sobecký nebo se nad sobecký zájem dokáže povznést, vyžaduje tvář v tvář ostatním druhům vskutku vysokého mínění o lidském druhu.

Člověk je tedy bytost sledující vlastní zájmy. Tento předpoklad lze samozřejmě rozšířit úvahou, že lidé jsou ochotní dělit se o blaho s příbuznými či přáteli, nebo že jednají na základě určitých morálních principů. Základ lidské povahy je však již zmíněné sobectví. Společenské instituce by tak měly využít sobecké zájmy prostřednictvím motivací jednotlivců. A jako ideální motivace se zdá právě uznání institutu vlastnického práva.

4.3. Spojení ekonomie a práva (Chicagská škola)

Jak již bylo v úvodu konstatováno, diskuse o významu pojmu vlastnictví provází snad celé naše dějiny. Velmi významným centrem zkoumání se stala škola, jež se zaměřila na propojení ekonomie a práva - Chicagská škola. Kořeny spojení práva a ekonomie nalézáme však již u představitelů skotského osvícenství D. Huma, A. Fergussona a A. Smítche, kteří chápali právní instituce nikoli jako exogenní vůči ekonomickému systému, ale jako

endogenní instituce, které ovlivňují národní hospodářství a zároveň jsou jím samy ovlivňovány. Podobně se touto problematikou zabývala i německá historická škola v 19. století či američtí institucionalisté v první polovině 20. století. Jistý úpadek byl zaznamenán v době marginalistické revoluce v ekonomii, která vedla ke snaze vytvořit „čistou ekonomii“ jakožto pozitivní vědu (viz výše), zatímco právní věda se rozvíjela převážně jako věda normativní. Kritická reakce přišla ze strany amerických institucionalistů T. Veblena a J. Commonse, z nichž zejména Commons usiloval o spojení ekonomie a právních institucí. Šlo však spíše o shromažďování empirických faktů a jejich spojování a generalizování v hodnotové soudy. Ekonomie hlavního proudu tento přístup odmítla jako antiteoretický, postrádající vědeckou metodu. Některé učebnice však považují marginalistickou revoluci právě za onu startovní čáru pro zkoumání propojení ekonomie a práva. Poznatky marginalistické revoluce, dle nich, umožnily vysvětlit základní mechanismy chování lidí a dodaly tak chybějící kousek logiky volby. Ta se později stala spolu s logikou práva základem zkoumání law and economics. Dokonce Carl Menger, který se zapsal do učebnic jako jeden ze strůjců moderní (marginalistické) ekonomické vědy, byl původně právníkem a významně přispěl k rozvoji práva v rámci ekonomie. Ve svém díle „Zásady“ napsal: „*Lidská ekonomika a vlastnictví mají tedy společný ekonomický původ, jelikož obě disciplíny mají jako konečný důvod své existence skutečnost, že statky existují v množství, jež je menší než požadavky lidí. Vlastnictví tedy, stejně jako lidská ekonomika, není arbitrárním konceptem, ale spíše jediným možným řešením problému, který je z podstaty věcí na nás uvalen - nesouladem mezi dostupným množstvím všech ekonomických statků a lidskými potřebami.*“⁴

4. Menger, Carl: Principles of Economics, New York University Press, 1976, str. 97

Za místo rozvoje moderní ekonomické analýzy práva, založené na metodologickém individualismu, racionálním jednání člověka a pojetí ekonomie jako pozitivní vědy, je však považována (již zmíněná) Chicagská univerzita. Chicagská škola se stala duchovním centrem nové ekonomické školy tzv. Law and Economics, jež vznikla jako reakce na problémy po první světové válce a která se postavila proti ekonomům, kteří vlastnictví zcela zavrhlí (viz výše – Robinsonová, Solow,...). Nad tím, že studenti ekonomie umí hovořit pouze v modelech a právníci pouze citovat zákony, si povzdechl již např. Edward Mason z Harvardské university. Významný ekonom na právnické fakultě v Chicago Law School se stal Aaron Director, který se pokoušel přimět právníky zabývat se ekonomikou. Postupně vznikla věda na pomezí ekonomie a práva. Za stvořitele nové ekonomické školy je tradičně považován nositel Nobelovy ceny z r. 1991 Ronald Coase. Článek, který Coase proslavil, se jmenuje The Problem of Social Cost a jeho následovníky byl z něho vytvořen tzv. Coasův teorém.

4.3.1. Coasův teorém

Ronald Coase se snaží nalézt řešení problému externalit v soukromém sektoru a to v rámci studia podstaty vlastnictví. Externalita je ekonomický pojem, jež popisuje určité činnosti jednoho člověka, které mají vliv na blahobyt lidí neúčastnících se této činnosti. Je-li vliv nepříznivý, mluvíme o negativní externalitě (znečištění vzduchu továrnou), je-li příznivý, je nazýván pozitivní externalitou (ohňostroj). Rovnováha na trhu není za přítomnosti externalit efektivní. Kupující a prodávající totiž při rozhodování opomíjejí vliv externalit. Rovnováha tak nemaximalizuje celkový užitek společnosti. Továrna sledující vlastní zájem nebude např. brát v úvahu všechny náklady znečištění a proto budou její emise příliš vysoké. Externality jsou obecně považovány za tržní selhání, jež vyžaduje řešení. Externality lze řešit na poli veřejnoprávním (tzv. Pigouovské řešení), tj. vláda na ně může zareagovat buď regulačními politikami (reguluje) nebo tržně orientovanými politikami

(vytvoří správné motivace). Soukromá řešení tohoto problému jsou ovšem také možná. Mimo působení morálních zásad, to může být např. charitativní činnost, spojení různých druhů podnikání či smluvní ujednání mezi stranami, které jsou externalitami dotčeny. Coase se zabýval oním druhým (soukromoprávním) způsobem řešení problému externalit. Říkal, že efektivního výsledku je možné dosáhnout i bez státních zásahů – právě na základě soukromého vyjednávání.

Coasův teorém bývá citován takto: „Když lidé mohou vyjednávat o alokaci zdrojů bez vynaložení nákladů, pak trh vždy vyřeší problém externalit a bude zdroje alokovat efektivně.“ Coase vychází z modelu nulových transakčních nákladů. Transakční náklady jsou náklady, které vzniknou, když ekonomické subjekty směňují vlastnická práva a vynucují si vlastnická oprávnění. Můžeme do nich tedy zahrnout náklady na vyhledání potenciálních kupujících a prodávajících, na vyjednání, na vypracování smlouvy, na zjišťování zda partner smlouvu dodržuje, ale i náklady na vynucení smlouvy. Coase se snažil vysvětlit, že externality nevznikají v důsledku jakéhosi nevysvětlitelného selhání trhu, nýbrž v důsledku vysokých transakčních nákladů spojených se soukromým vyjednáváním. „Jeho“ teorém tak říká, že kdyby transakční náklady byly nulové, pak by výsledky vyjednávání mezi stranami byly stejné bez ohledu na to, jaké je rozdělení práva (bylo by jedno, kdo co vlastní). Dotčené strany by v tomto světě mohly vždy dosáhnout dohody, jejímž výsledkem by bylo, že si obě strany polepší. V takovémto světě by pak nezáleželo na tom, kdo co vlastní a jak jsou práva rozdělena. Známý příklad, který Coase uvádí, je, že jeden člověk vlastní krávy, které ale běhají po poli druhého člověka a ničí mu tak úrodu. Coase ukazuje, že bez ohledu na to, jaké je rozložení práv (tj. jestli má člověk A právo na to, aby krávy běhaly po poli člověka B nebo jestli má B právo na svou úrodu), dojde k domluvě takové, že na ni všichni vydělají.

Mnohými byl Coase kritizován právě za nerealističnost předpokladů, na nichž je jeho teorie postavena, tedy že transakční náklady v reálném světě nejsou nulové. Coase ale, dle

vlastních slov, chtěl vysvětlit fungování světa, ve kterém neexistují překážky a neshody pouze proto, aby ukázal, že to nejzajímavější a nejvíce hodné studia jsou právě tyto překážky a konflikty vyplývající z odlišných očekávání. To, co dnes označujeme za Coaseův teorém, má totiž své pokračování v dalších částech autorova článku. Mnohé učebnice ekonomie tuto další pasáž přehlíží a zabývají se pouze výše jmenovaným modelem (obsaženým v části III. a IV. článku), jež nepočítá s důchodovým efektem ani transakčními náklady. Coase uvádí v předmluvě ke knize vydané o několik let později (1964): „...na část III. a IV. (myšleno článku z roku 1960) byla zaměřena nejrozsáhlejší diskuse...“ Byly to právě tyto dvě části článku na jejichž základě George Stigler formalizoval ve své knize z roku 1966 „The Theory of Price“ - známý Coaseho teorém. Nad zanedbáním ostatních aspektů jeho analýzy si Coase právě v této předmluvě povzdechl a znovu zdůraznil, že všechny úvahy předložené čtenářům v částech III a IV byly založeny na explicitním předpokladu nulových nákladů spojených s existencí a průběhem tržních transakcí. Coase si je vědom, že jde o „velmi nerealistický předpoklad“. V dalších částech článku se snažil zaměřit právě na právní aspekty přesunů vlastnických práv. Poslání Coasova článku vidím právě ve zdůraznění problematiky vysokých transakčních nákladů. Výše transakčních nákladů, o jejichž existenci v reálném světě není pochyb, je totiž klíčovým způsobem ovlivněna právě vlastnickými právy. Pokud vlastnická práva jsou dobře vymezena a chráněna, budou transakční náklady nízké. Coase upozorňuje, že přechod z režimu nulových transakčních nákladů do režimu pozitivních transakčních nákladů je možný pouze za existence zákona, jež bude vlastnická práva jasně definovat a vymezovat. Vysvětluje, že to, co se prostřednictvím trhu prodává, nejsou fyzické entity, jak ekonomové všeobecně předpokládají, ale právo něco dělat. Práva, kterými jednotlivci disponují, jsou stanovena zákonem. Zatímco si dokážeme v hypotetickém světě nulových transakčních nákladů představit, jak účastníci směny jednají o změně každého ustanovení zákona, které jim brání učinit všechny kroky nezbytné ke zvýšení hodnoty produkce, tak ve skutečném světě pozitivních transakčních nákladů by takovýto postup byl

nesmírně nákladný a značná část takového smlouvání kolem zákona by byla ztrátová. Z tohoto důvodu jsou práva a povinnosti jednotlivců do značné míry určeny zákonem. Proto bude mít právní systém značný vliv na fungování ekonomického systému a z určitého hlediska jej dokonce může kontrolovat. Stimulovat ekonomiku lze tedy snížením transakčních nákladů, ideálním prostředkem je zákon, jež vymezí a stanoví adekvátní systém vlastnických práv. Ekonomická efektivnost je tedy klíčovým způsobem závislá na právním systému. Coasův teorém tedy říká, že ve světě nulových transakčních nákladů by bylo jedno, kdo co vlastní, protože strany by vyjednáváním vždy dospěly k výsledku, kterým by si obě polepšily. Coase ale dále vyvozuje, že svět s nulovými transakčními náklady neexistuje. Transakční náklady jsou v podstatě brzdou obchodu. Čím jsou nižší, tím efektivněji trh funguje. Snížení těchto nákladů je možné skrze právní řád, jež jednoznačně vymezí vlastnická práva.

4.3.2. Vzácnost jako pojítka mezi právem a ekonomikou

Osobnosti Chicagské školy sice oživili diskusi o podstatě a důležitosti uznání soukromého vlastnictví, ovšem pevný právní základ k objasnění vzájemných vztahů ekonomické a právní vědy lze najít i u autorů, kteří nepatřili do školy ekonomie a práva. Nexus těchto dvou disciplin byl předmětem zkoumání moha ekonomů, ale i právníků. Při čtení myšlenek těchto osobností zjistíme, že propojení mezi právem a ekonomikou mělo vždy co do činění s pojmem vlastnických práv.

Opodstatnění zkoumání obou disciplin dohromady, bylo mnohdy spatřováno v přirozenosti vlastnického práva. Byl to např. harvardský profesor Richard Pipes, který při shrnutí své knihy *Property and Freedom* píše: „antropologie nezná společnost, která by nestála na soukromém vlastnictví ...“ a soukromé vlastnictví tak prohlásil za základní stavební kámen společnosti. To, proč jsou vlastnická práva brána jako práva přirozená,

vyplývá ze vzácnosti statků, jako předpokladu existence nejen ekonomie, ale i práva. Zástupci obou oborů se shodnou na tom, že statky lze třídit na věci, jichž je dostatek, věci jež jsou vzácné do určité míry a na věci, kterých je nedostatek. Rozeberme si tedy jednotlivé kategorie blíže:

Věci, kterých je dostatek pro používání všemi lidmi (slunce, měsíc, hvězdy, ...) – takovéto věci nejsou tedy vzácné - není ani nutné, aby je někdo vlastnil – ekonomové je nazývají tzv. „volnými statky“.

Věci, které jsou vzácné jen do určité míry (vzduch, moře,...) – takové věci může užívat i více lidí najednou, takové užívání však může vést ke sporům a konfliktům. Právě u těchto věcí se vytváří potenciál pro vymezení vlastnických práv. Nebudou-li totiž vymezena, jsou to právě tyto statky, které jsou typickým příkladem pro případ tragédie obecní pastviny (viz výše).

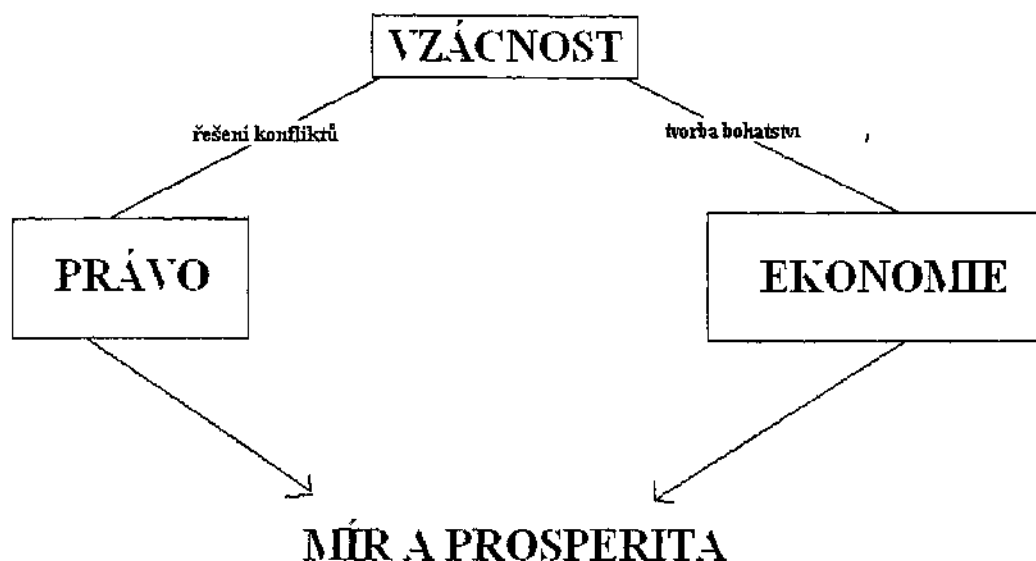
Věci, kterých není dostatek a tedy je nemohou užívat všichni. U těchto věcí pak nutně a přirozeně dochází ke vzniku vlastnictví.

Podle čeho jsme jednotlivé statky rozčlenili? Jaké bylo naše kritérium? **VZÁCNOST**. Koncept vzácnosti nás nutí k **volbě** mezi jednotlivými statky, tak abychom dospěli k **tvorbě bohatství**, ale vede také ke **konfliktu** ve společnosti „sobců“, jež chtějí více.

---) **VOLBU (tvorbu bohatství)** zkoumá ekonomie, jejímž cílem je dospět k **prosperitě** a tedy k efektivní alokaci zdrojů

---) **KONFLIKT** se snaží řešit právo, chce dospět ke **společnosti žijící v míru**

Pojítkem mezi právem a ekonomikou se tedy stává vzácnost, jež spojuje obě disciplíny, protože obě se snaží vyřešit problém, který implikuje. Právě pochopení tohoto propojení práva a ekonomie nám umožní pochopit význam institutu vlastnického práva.

4.3.3. Vlastnictví lidského těla a vlastnictví ostatních věcí

Poté, co jsme si nakreslili symbolický obrázek propojení práva a ekonomie. Podívejme se nyní na to, co náš výchozí bod, tedy vzácnost, znamená s přihlédnutím ke konceptu vlastnictví. Budeme-li zkoumat podstatu vlastnictví ve světě vzácnosti, můžeme se nechat inspirovat studii autorů, mnohdy spíše ekonomů než právníků, kteří se vlastnictvím zabývají ze dvou úhlů. Za prvé nás bude zajímat vlastnictví lidských těl a za druhé vlastnictví ostatních věcí. Vlastnictví sebe sama je totiž předpokladem vlastnictví ostatních hmotných statků.

Lidské bytosti jsou také předmětem vzácnosti. Cílem jednání člověka je směřovat k prosperitě a tedy si zpříjemňovat život. Takové jednání odpovídá logice volby, kterou zkoumá ekonomie. Vzácnost ale způsobuje, jak již bylo výše řečeno, také konflikt, který se snaží řešit právo. O tělo totiž může vzniknout spor. Historie mnohdy ukázala, že dokud nebyl

každý prohlášen a uznán za vlastníka svého těla, docházelo k zrušením jako je nevolnictví či otroctví. Dodnes neuznání tohoto práva je důvodem rasistických a xenofóbních výpadů některých jedinců, ale i obchodování s tzv. bílým masem, kuplířstvím apod.. Je tedy jasné, že aby právo dospělo k míru ve společnosti, musí být každý vlastníkem svého těla.

Ale co ostatní statky? Jsou mnohé jiné věci, jež jsou vzácné a i zde dochází ke konfliktu při jejich přivlastňování. Kdo ale řekne, kdo má co vlastnit a jak odůvodnit nutnost existence soukromého vlastnictví v tomto případě? Zde už není situace tak jednoduchá jako u lidských těl, jejichž vlastníkem je určen vždy jejich nositel a nikdo jiný. Někteří autoři spojují vlastnictví těla a věci v jedno. Například Frederic Bastiat říkal „...člověk se rodí, jako vlastník, jelikož se rodí s potřebami, jejichž uspokojení je pro život nutné a s orgány a schopnostmi, jejichž využití je nevyhnutelně třeba k uspokojení těchto potřeb. Schopnosti jsou pouhou extenzí člověka a vlastnictví není ničím jiným než extenzí těchto schopností...“.⁵ Podobně současný filosof Samuel Wheeler tvrdí, že „vlastnická práva k věcem jsou vlastně právy na lidské tělo. Ale chceme-li odpověď na otázku, zda je nutný institut soukromého vlastnictví i vůči ostatním statkům, lze se na celou věc podívat i zcela praktickým příkladem, který nás dovede zpět, k již zmíněnému pojednání o tragédii obecní pastviny. Jak dopadne užívání společných zdrojů již výše popsáno bylo, ráda bych však ještě dodala: představme si ještě jednou, že by neexistoval institut vlastnického práva a lidé a zvířata by obývali svět jako společnou pastvinu. Všichni by se snažili uspokojit své potřeby. Lidé se však od zvířat odlišují. Odlišují se nejen tím, že jim nestačí uspokojit své pudy a chtějí stále více, ale také tím, že člověk umí myslet dopředu. Člověk umí kalkulovat.

5. Bastiat Frédéric: Selected Essays on Political Economy, Foundation for Economic Education, 2001, chap. Property and Law, str 99

Aby mohl této své vlastnosti využít ku svému prospěchu a aby se tedy i celý proces civilizace mohl vyvíjet, musí mít jistotu, že energie, kterou do té či oné činnosti bude vkládat, bude také využita v jeho prospěch. Že nebude připraven o výsledky své aktivity. A tady se otvírá prostor pro institut vlastnictví. To, co jsem chtěla na tomto místě zdůraznit, je právě schopnost člověka, dívat se vpřed.

Ale co druhá otázka? Co otázka toho, kdo má co vlastnit, která byla zodpovězena u vlastnictví lidských těl, ale u statků jsme se zatím spokojili pouze spíše s filosoficky znějícím názorem, že člověk se jako vlastník rodí? Pokud si budeme chtít tento pohled převést do možná srozumitelnějšího jazyka, vraťme se k potřebě člověka mít jistotu. Když si budeme jisti, že užítky naší práce můžeme využít, máme motivaci pracovat. Když si budeme jisti, že to, co vyprodukujeme, se stane našim vlastnictvím, budeme vyrábět, pěstovat apod.. Společnost se tedy bude rozvíjet. Nelze dopředu určit, zda ten bude vlastnit to a ten ono, ale podobně jako dělba práce vygeneruje různá povolání, tak i předmětem vlastnictví každého se stane to, co právě on umí zužitkovat. Ekonomie zkoumá fungování trhu – svobodný trh může ale existovat pouze paralelně se systémem soukromého individuálního vlastnictví. Jen takový trh bude veden onou Smithovou neviditelnou rukou. Jen tak může dojít k maximálnímu využití potenciálu všech nebo alespoň většiny statků. Nešikovný pekař svůj krámeček raději prodá a bude se živit něčím jiným. Jeho krámeček získá někdo úspěšnější. Věci kolují mezi námi a dostávají se do rukou těch, kteří to „s nimi umí“. Nedělám si iluze, že by každý byl vlastníkem toho, co dokonale a správně využije. Lidské potřeby jsou nekonečné, ale v systému soukromého vlastnictví bude záležet vždy na nás, čeho se staneme vlastníkem a jak s našim vlastnictvím naložíme.

4.4. Obhájci institutu vlastnictví

Zatím jsem se zabývala názory ekonomů a právníků, kteří spojili zkoumání institutu vlastnictví se zkoumáním propojení práva a ekonomie. Ale velikány mezi obhájci vlastnického práva byly i autoři, jež neřadíme do tohoto proudu. Institut soukromého vlastnictví a vůbec spor o něm je de facto sporem mezi kapitalisty a socialisty, jež se plně rozvinul ve 20.století. Autoři, jež bych na tomto místě ráda zmínila, se zabývali fungováním svobodného trhu, prosazovali myšlenky kapitalismu a upozorňovali na hrozbu socialismu. Mám teď na mysli osobnosti jako byl Milton Friedman, Friedrich A.Hayek či **Ludwig von Mises**.

Zvláště posledně jmenovaný byl mnohými označován za kritika socialismu, jež jeho kolaps předpověděl a také za největšího teoretika kapitalismu, jež chápal dříve než ostatní, že nutným základem funkčního společenského řádu je vlastnictví. Pro Mises bylo vlastnictví základem liberalismu a jeho popření naopak chápal jako definiční znak antiteze liberalismu, tedy socialismu. Viděl efektivnost jako důsledek fungování trhu, který vyrůstá na respektu k vlastnictví. Zdůrazňoval, že tato efektivnost nemůže být založena na donucení, pošlapání vlastnictví a jejím následném politickém deklarování, ale že je naopak zakořeněna ve vyjádřeném souhlasu dotčených subjektů o vzájemné výhodnosti jejich transakce. Efektivnost tedy není předpokladem trhu, jež by snad měla být státem zařízena, ale je naopak jeho výsledkem. Snahy o vylepšení trhu, byly pro Miese tím, co trh zásadně ničí a útočí navíc na koncept vlastnictví, který je organizačním fundamentem společnosti založené na dělbě práce.

Tvrdým kritikem socialistů byl i **Friedrich A.Hayek**. Socialistům dokonce lehce ironicky věnoval svou knihu „Cesta do otroctví“. Chápal liberalismus ne jako politickou filosofii založenou na „zhruba vymezených empirických pravidlech“, ale jako doktrínu

založenou na principu osobní svobody a vlastnického práva člověka k legitimně nabytému majetku prostřednictvím první okupace, výroby a nebo směny.

4.5. Odpůrci institutu vlastnictví

Celá tato práce je psána jako obhajoba systému jež uznává institut soukromého vlastnictví a tedy tržní hospodářství chápe jako základ fungování lidské společnosti. Ráda bych však ještě uvedla i názory opačné. Tedy názory těch pro něž systém vlastnických práv není tím pravým řešením. Byť mezi nimi převládají socialisti, nejde vždy jen o ně. Přesto, že tyto názory uvedu, musím říci, že se domnívám, že dnes už se neřeší, zda je kapitalismus lepší než socialismus. Trvá „pouze“ spor o to, jak rozsáhlý má být vládní aktivismus v rámci kapitalismu. Tento spor se mi však mnohdy jeví mnohem nebezpečnějším. Nebezpečnost spatřuji v zdánlivé neškodnosti protikladných tezí. Myslím, že není vyloučené, že onen „vládní aktivismus“ u mnohých jeho zastánců přeroste a přerůstá k myšlenkám socialismu velmi blízkým a nebezpečným, a to přesto, že historie už jednoznačně ukázala nemožnost realizace myšlenek socialismu a především dokázala, kam až mohou snahy o jeho zavedení vést. Byl to především totální hospodářský rozklad, miliony ožebračených lidí a potlačení veškeré svobody člověka. Uvedu tady názory lidí s nimiž se nemohu ztotožnit, ale jejichž zmínění se mi zdá, pro komplexnost této práce, nezbytné.

Základním argumentem odpůrců soukromého vlastnictví, ke kterému mám nutkání se nejprve vyjádřit, je, že vlastnictví vede k nerovnosti. Byl to například Jean Jacques Rousseau, jež na tento fakt notně upozorňoval. Mezi jeho výroky tak například patří: „Nerovnost, která takřka neexistuje v přírodním stavu, ...stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů, ...“ Argument, že soukromé vlastnictví vede k nerovnosti byl již výše několikrát naznačen, stejně jako to, že s ním lze v zásadě souhlasit. Ovšem stejná nerovnost vzniká i v systému kolektivního vlastnictví, rozdílem je, že zde není výsledkem pracovitosti,

schopností prosadit se, ale je výsledkem konexí na vládní vrstvu či naopak odporu proti ní, je výsledkem zákulisních intrik skupiny mocných politiků jež ovládají onu společnou část majetku společnosti. Jak bude zmíněno v bodu 5.4., v systému, jež vlastnictví uznává, je vždy svobodnou volbou každého, zda se zařadí do té či oné části společnosti. Tím nechci popírat právo těch, jež pracovat nemohou z různých zdravotních důvodů, na pomoc a solidaritu ostatních.

Již v úvodu bylo naznačeno několik proudů odpůrců soukromého vlastnictví. Uvedme si nyní některé z nich podrobněji:

4.5.1. Představitelé raného křesťanství

Majetkový komunismus raného křesťanství je patrný například ve výrocích Basilea, jež pravil „Vy bídíte, co nazýváte svým majetkem? Kdo vám ho dal? Chováte se jako muž v divadle, který se snaží obsadit všechna místa a chce potom jiným bránit v přístupu k nim, vyhradív si pro vlastní potřebu to, co má sloužit všem.“⁶ Stejně tak Ambrosius: „Příroda vytvořila všechno jako společný majetek všech...aby země byla ve společném vlastnictví...až usurpací vzniklo soukromé subjektivní právo...“⁷

4.5.2. Zastánci utopického myšlení

Utopismus je zvláštní způsob myšlení, pro něž je charakteristický pesimismus vůči přítomnosti a optimismus k budoucnosti. Utopista nevidí v přítomnosti nic dobrého a tak z ní utíká aspoň v myšlenkách do budoucnosti, v níž jsou lidé lepší. Utopisté věří, že lidská touha po uspokojení je jen důsledek nemravně žijící společnosti a dá se napravit.

6. Havlan, Petr: Vlastnictví státu, 2000, op cit, str. 12

7. Havlan, Petr: Vlastnictví státu, 2000, op cit, str. 12

Náprava u mnohých spočívá v systému zavedení kolektivního vlastnictví, kdy vše bude všech a, jak utopisté věří, všem bude dobře. Mezi představitele utopického socialismu řadíme například Saint-Simona, Owena, Fouriera a Proudhona. Přesto, že St-Simon nesoustředil svoji kritiku současného řádu společenského na odmítání vlastnictví, bylo v jeho nauce dosti, co stačilo, aby jeho stoupenci vystupovali jako odpůrci soukromého vlastnictví a dědického práva. Ve "škole St.-Simona" nejvíce vynikli Bazard a Enfantin. St.-Simonisté dospěli k přesvědčení, že "vykořisťování člověka člověkem" je organickou vadou společnosti a ve snaze ji odstranit, šli žáci St.-Simonovi dál než jejich učitel. Bazard např. navrhoval, aby výrobní prostředky movité i nemovité byly odňaty soukromníkům a svěřeny státní bance, jež by je pak svěřovala nejzdatnějším občanům a to prostřednictvím bank odborných. Výtěžky své práce by si však tito vůdcové výroby nesměli podržet, nýbrž by dostávali od státu jen jisté služné, odstupňované podle jejich zásluhy. Jak vidět, škola St.-Simonova došla ke kolektivismu, tedy k společenské soustavě v níž vlastníkem výrobních prostředků je společenský celek.

4.5.3. Utilitaristé

Nedotknutelnost vlastnictví popírali i představitelé utilitarismu, jež na základě účelové kalkulace chtěli sami rozhodovat o tom, komu připadne půda. Sismondi v této souvislosti tvrdil: „...půda je darem společnosti a nejde o jakési přirozené právo, které by již existovalo...vlastnictví půdy zjevně nevyplývá z nějakého principu spravedlnosti, ale z principu veřejného užitku...“.⁸

8. Sismondi, J.-C.-L.: New Principles of Political Economy, Transaction 1991, str. 153 - 154

4.5.4. Komunisti

Myšlenka společnosti bez vlastnictví, jako přirozeného ideálu, stojí také u zrodu komunistického hnutí. K. Marx, duchovní otec komunismu, označil vlastnictví za pouhý „...pomíjivý vedlejší produkt přechodného kapitalistického období, které vyústí v ideální společnost komunistickou...“

4.5.5. Zastánci politické ekonomie po marginalistické revoluci

Ke konci 19. st. došlo v ekonomii k zásadnímu zlomu, jež bývá označován za marginalistickou revoluci. Mnoho ekonomů konvertovalo k myšlenkám socialismu a mnozí se stali členy komunistické strany. Ekonomie se formalizovala a vlastnictví přestalo být chápáno jako základ fungování trhu, což do té doby prosazovali zastánci A. Smitha. Mluvíme mnohdy o tzv. politické ekonomii, v níž je vlastnictví zcela zapomenuto.

Jistě bychom našli i další odpůrce soukromého vlastnictví a definovali si i jiné proudy tohoto směru, ale na tomto místě bych se raději podívala na to, co jim je společné a čím se odlišují. Odpůrce vlastnictví bych rozdělila do dvou základních skupin.

Za první, jsou to ti, kteří skutečně vidí problém v rozdělení společnosti na bohaté a chudé a neztotožňují se s myšlenkou nenapravitelné lidské sobeckosti. Věří, že člověk může být lepší a že tedy opravdu lze vytvořit společnost, kde vše bude všem a každý bude mít všeho dostatek. Popírají teorii tragédie obecní pastviny a jsou tak zaslepeni svým idealismem, že několik nepovedených pokusů o zavedení takového systému, buď úmyslně přehlídí či si účelově odůvodní.

Za druhé, jsou to ti, jež za hesly „vše je všem“ skrývají svou osobní touhu po moci, která čeká na tu hrstku vyvolených, jež společný majetek „všech“ bude spravovat. Éra totality u nás jasně ukázala, že myšlenky socialismu jsou nejen nerealizovatelné, ale navíc

vedou společnost přímo k záhubě. Nefunkční trh plodí mnohem více chudých a nemajetných. Nesvoboda ve všech sférách lidského jednání pak brání pokroku a rozvoji společnosti jako takové. Vyvolení, jež jsou u moci, se neubrání chťiči po majetku a ovládání druhých, čehož využijí na úkor všech ostatních, které drží ve slepé nevědomosti a nesvobodě.

5. Jednotlivé funkce vlastnického práva

Myslím, že pojednání o lidském sobectví, tragédii obecní pastviny, propojení práva a ekonomie a tedy vysvětlení principu vzácnosti bylo nezbytné proto, abychom mohli začít vyjmenovávat jednotlivé funkce institutu, jež se snaží řešit výše naznačené problémy. Pokusím se nyní formulovat funkce, které spolu však velmi úzce souvisí a jejichž výčet snad ani nemůže být vyčerpávající.

5.1. Vlastnictví jako předpoklad udržení míru ve světě omezených zdrojů

Vlastnictví se ukázalo jako předpoklad fungování společností, která žije ve světě omezených zdrojů, která se musí vyrovnat s tím, že statky jsou vzácné a že tedy každý nemůže mít vše. Kdyby vlastnictví neexistovalo, vznikal by jen těžko řešitelný konflikt. Snad nejužívanější příklad člověka žijícího na pustém ostrově – Robinsona, nám může pomoci pochopit, proč vzniká onen konflikt. Dokud je Robinson na ostrově sám, může klidně prohlašovat, že ostrov vlastní, je to vlastně vcelku jedno, co prohlašuje, protože mu nemá kdo oponovat. Ale od chvíle co potká Pátka, mohou nastat spory. Neshodnou se například na tom, kdy sklidit úrodu, jak naložit s ulovenými rybami apod. Dokud si mezi sebou neustanoví nějaká pravidla, bude tento konflikt vznikat při nakládání s hmotnými vzácnými statky neustále. Spor mohou vyřešit bitkou o vylovené ryby, ale také mnohem civilizovaněji. Mohou vymezit, co bude koho. Například tak, že si každý přivlastní, co sám vyrobí, co sám

najde apod. Problém je tak vyřešen tím, že začnou jeden respektovat vlastnictví druhého. Vlastnictví je tedy předpokladem mírového řešení sporu vznikajícího ve světě omezených zdrojů mezi více lidmi.

5.2. Ekonomická funkce vlastnictví – vlastnictví jako předpoklad efektivní alokace zdrojů a tedy fungování trhu

Bez vlastnického práva nemůže fungovat směna a tedy ani trh. Nelze obchodovat s tím, co nemám. Až přisvojení věcí umožnilo lidem směniti to, co nepotřebují za to, co potřebují. Trh je místo, kde se setkává nabídka statků s poptávkou po nich. Ale ani trh není všelékem, i trh selhává. Zajímavé ve vztahu k vlastnickému právu je právě to, že tržní selhání mají společný jmenovatel – trh selhává tam, kde nejsou dobře vymezena vlastnická práva., kde hodnotná položka nemá vlastníka vybaveného zákonnou autoritou k její kontrole. Typickým příkladem jsou již výše zmíněné externality, veřejné statky či společné zdroje

5.3. Ekologická funkce vlastnictví – vlastnictví jako předpoklad udržení omezených zdrojů

Zajímavým příkladem nevymezení vlastnických práv určitého statku, jež je častým tématem k diskusi, jsou chráněná zvířata či rostliny. Zdá se, že vlastnická práva jsou pro životní prostředí zcela klíčová. Při popisu tragédie obecní pastviny byl zmíněn Gordon H.Scott, kterému sice autorství není často připisováno, přesto to byl právě on, který tragédii obecní pastviny popsal již v roce 1954. Na tomto místě ho zmiňuji proto, že Scott popsal tragédii obecní pastviny na příkladu ryb, což nám snáz umožní pochopit ekologickou funkci vlastnických práv. Ukázkovým příkladem jsou ryby v oceánech. Rybolov provází logické pravidlo – co nechytíš ty, chytí někdo jiný. A proto každý vyloví co nejrychleji tolik ryb, kolik jen jeho loď unese, bez ohledu na stáří či velikost těchto ryb. O tom, že v oceánech zůstává kolem 30% zásob veškerých druhů ryb, se vedou diskuse již léta (především na půdě OSN). Zajímavé je, že v rybníčním rybářství, kde je vlastník zřejmý, podobnou krizi

nepozorujeme. Rybář hospodaří tak, aby měl ryby nejen letos, ale i za rok či za deset let. Motiv zisku v kombinaci se zajištěným vlastnictvím tedy chrání rybník před jeho devastací. Tento problém se samozřejmě netýká pouze ryb, je potřeba chránit různé druhy zvířat, u nichž by dříve bylo definování vlastnických práv možná nepředstavitelné. Věda jde ale kupředu a tak dnes máme možnost vymezit vlastnictví k pohyblivým tvorům. Příkladem lze uvést čipy, satelitní sledování, elektrické a laserové ploty, ale i genetické modifikace. Dnes už můžeme dohledat zaběhnutého psa (má-li čip), podobně by se dal dohledat i ztracený delfin. Vymezit vlastnictví je dnes možné dokonce i ke vzduchu. Moderní technologie umožňují pomocí stopových prvků „označit“ kour, aby v případě vzniku konfliktu, např. škody na zdraví či majetku, bylo zřejmé, kdo je za ni zodpovědný. Zmizel by problém s hledáním původců znečištění. Definování vlastnických práv k takovýmto statkům by muselo být stejné jako u jiného soukromého majetku a stejně tak by muselo být umožněno jejich vlastníkům s majetkem disponovat.

Dnes však existuje řada úmluv, jež obchod s ohroženými druhy rostlin a živočichů zakazují. Je to správné? Příkladem úspěchu definice vlastnických práv je stát Zimbabwe či Botswana, které legalizovaly obchod se slony a umožnily jednotlivým vesnicím stáda slonů vlastnit. Populace slonů v těchto státech roste. Naopak ve státech jež obchod postavily mimo zákon, se prohlubuje problém pytláctví. Nebylo by třeba znovu zvážit zavedení systému soukromého vlastnictví v rámci řešení problému s chátrajícím životním prostředím?

5.4. Vlastnictví jako předpoklad svobody jednotlivce

Osobní svoboda tvoří základ politického a společenského zřízení dneška. To že svoboda jednotlivce jde ruku v ruce se soukromým vlastnictvím, které je předpokladem rozvoje osobnosti a které umožňuje uspokojení nároků jedince, se stává dnes už názorem v demokratické společnosti převládajícím. Existence soukromého vlastnictví je vnímána jako

předpoklad hospodářského rozvoje země, protože díky němu jsou jednotlivci motivováni k hospodářské činnosti, kterou mohou přispět ke zlepšení svého postavení po všech stránkách. Dodnes však neuchly hlasy upozorňující na dopady uznání soukromého vlastnictví v podobě prohlubování propasti mezi bohatými a chudými. Uznání systému soukromého vlastnictví bude vždy klást na jednotlivce poměrně velkou dávku odpovědnosti (viz níže), na druhou stranu však dává svobodu volby. Tuto svobodu systém kolektivního vlastnictví (kde někdo jiný určuje, kdo má kolik čeho a za co) nikdy poskytnout nemůže. Závislost na mocenské skupině v systému kolektivního vlastnictví je obrovská. Systém soukromého vlastnictví nám umožňuje se zaopatřit. A to do takové míry, do jaké jsme ochotni pracovat, do jaké míry jsme šikovni a cílevědomí. V systému soukromého vlastnictví není nic zadarmo, ale za práci následuje odměna. Zaopatřit se znamená, nebýt závislý. Jistě zde bude vždy nemajetná vrstva společnosti, která v tomto systému buď nebude schopna zajistit si dostatek majetku a o takové jedince se pak společnost musí postarat (viz sociální zákonodárství), častěji však nebude ochotna pracovat, pak ale jde vždy o svobodnou volbu tak či onak žít.

5.5. Mocenská (politická) funkce vlastnictví

Tak jak vlastnictví dává jednotlivci svobodu, nevázat se na druhé, dává i moc. Čím více toho vlastní, tím více lidí mohu ovlivnit. Mohu si mnohé koupit, rozmnožit svůj majetek, mohu podnikat, zaměstnávat druhé, mohu ale i pomoci potřebným. Není náhodou, že úspěšní podnikatelé se stávají politiky. Vlastnictví dává jistý nadhled. Moc jež leží v rukou vlastníků může být využita k dobrému i zlému.

5.6. Vlastnictví jako motivace

Již z výše pospaných funkcí jednoznačně vyplývá, že vlastnictví motivuje. Jistota sklizení plodů svého úsilí, vede k větší produkci. Nabytý majetek mohu zhodnotit výhodnými

úvěry či ho využít k uspokojení svých potřeb, zájmů a koníčků. Snad typickým příkladem demotivace jednotlivce při nevymezení vlastnických práv je v onom příběhu o tragédii na obecní pastvině (viz výše).

5.7. Evoluční funkce vlastnictví

Pokud vlastnictví motivuje člověka k produkci, k práci a vývoji, nelze mu upřít i funkci, jež jsem si dovolila nazvat evoluční. Různé pokusy o zavedení socialismu u nás, kterými jsme si prošli v minulých letech, jsou jasným příkladem zaostání společnosti, jež soukromé vlastnictví nerespektuje. Zatímco „Západ“ skutečně utíkal „mílovými kroky“ kupředu, v socialistických státech „lidé stáli frontu na banány“. Vývoj se zastavil na mrtvém bodě a to nepochybně, ale i nejen, z důvodu chybějící motivace.

5.8. Vlastnictví jako vodítko k zodpovědnosti – vzdělávací funkce vlastnictví

Nepochybná pozitiva, jež soukromé vlastnictví vlastníkům přináší, jsou také vyvážena určitými povinnostmi s vlastnictvím souvisejícími. Naše Listina základních práv a svobod užívá ve svém čl.11 odst.3 slovní spojení „Vlastnictví zavazuje“. Tato věta byla užita i ve Výmarské ústavě z níž byla do naší Listiny převzata, čl.11 odst. 3 ve své větě druhé však spojil toto slovní spojení se zákazem zneužití vlastnictví a zákazem poškozování lidského zdraví, přírody a životního prostředí výkonem vlastnického práva. Co vlastně znamená zásada „vlastnictví zavazuje“? Ani právní teoretici se asi přesně neshodnou na jejím významu a interpretaci, pokusme se ji porozumět tak, že zakazuje především zneužití vlastnického práva. Že jednoduše svoboda vlastníka končí tam, kde narušuje svobodu druhého. Vůbec ustanovení Listiny o vlastnickém právu jsou jedním z nejužívanějších ustanovení Listiny, jež si soudy berou na pomoc při výkladu jiných zákonných ustanovení. To se týká zvláště výkladu těch zákonných ustanovení, jež upravují možnost omezení vlastnického práva. Přesto je čl 11 Listiny poměrně obecně formulovaný. Jeho interpretace je

zpravidla ovlivněna konkrétní společenskou situací. Jistý liberálnější přístup k výkladu ustanovení o vlastnických právech z počátku 90.let, zapříčiněný snahou odstranit majetkové křivdy minulé doby, se stává diskutovanou otázkou. A právě ono nejasné spojení „Vlastnictví zavazuje“ začíná být mnohými právníky stále více zdůrazňováno.

Podíváme-li se na praktické dopady vlastnění majetku, je nám jasné, že být vlastníkem, je občas poměrně složitou záležitostí. Například naplnit subjektivní práva vlastníka, tedy věc držet, užívat, požívat, disponovat s ní, klade na vlastníka jisté nároky. Musí umět s věcí nakládat, zajímat se o druhy a způsoby převodu takové věci na jiného, musí znát své zákonné povinnosti, jež pro něj z vlastnění té či oné věci mohou vyplývat. Chce-li zkrátka vlastník využít veškerý potenciál dané věci, k čemuž by ho měl vést přinejmenším ziskový motiv, musí nashromáždit jisté informace, které by jinak nepotřeboval. V tomto vidím onu vzdělávací funkci, která je úzce propojena s tím, že vlastnictví vede k odpovědnosti. Nebude-li totiž vlastník respektovat své zákonné povinnosti, ať už vyplývající z vlastnictví konkrétní věci (př zbraně, psa,...) či z vlastnictví obecně, nevyhne se zákonné sankci, již právní řád za takové nerespektování ukládá.

5.9. Vlastnictví jako důvod pro komunikaci s ostatními

Být vlastníkem také znamená, že se člověk nemůže zcela izolovat od ostatních. Jsou to především povinnosti dané zákonem, které vlastníka nutí vstupovat do vztahu s ostatním a tedy i komunikovat ať už s jinými vlastníky či minimálně s úřady. Záleží na tom, co vlastníme, čím větší majetek, tím více „starostí“ kolem něj. Za jistý negativní dopad vlastnického práva bychom tak mohli označit i psychický tlak na vlastníka. Ne nadarmo se říká, kdo nic nemá, nic ho netíží. Vlastnictví je lákavé a proto právě statky, jež jsou jeho předmětem, jsou terčem útoků mnoha trestných činů. Tomu všemu musí vlastník čelit, snažit

se majetek zabezpečit a v případě, že dojde k zásahu do jeho vlastnického práva, musí (měl by) své právo prosazovat.

5.10. Sociální funkce vlastnictví

Vlastnění majetku umožňuje státu mimo jiné i vybírání daní a poplatků. Platíme daně za to, že vlastníme nemovitosti, že je převádíme, darujeme, dědíme či za to, že si věci kupujeme a prodáváme. Z daní jsou pak rozdělovány sociální dávky. Vlastnictví tak vlastně umožňuje solidaritu ve společnosti a vůbec fungování sociálního zákonodárství. Sociální funkce vlastnictví je mnohými spojována s výrazem „Vlastnictví zavazuje“ (viz Listina) – vzhledem k různorodosti názorů na výklad tohoto slovního spojení, lze takovou úvahu jistě respektovat.

Jistě by se daly nalézt další funkce institutu vlastnictví, více či méně propojené s výše jmenovanými. Jako důležité se mi však zdá, zabývat se nyní otázkou jakou zákonnou podobu má mít vlastnické právo, jež má ambice plnit funkce, které jsme si právě popsali?

6. Právní úprava vlastnického práva u nás

Právo neexistuje pouze „v knihách“, jeho důležitým aspektem je ta jeho část, která je „v lidech“. Právní normy napsané na papíře nebudou plnit svou funkci, pokud je společnost nepřijme za vlastní a pokud jí nebudou známy. Pokud se na institut vlastnictví podíváme z tohoto úhlu, je mu naše společnost mnohé dlužna. Půl století vlád, jež soukromým vlastnictvím pohrdaly, se podepsalo na výchově nás všech. Vlastnictví se mezi lidmi dodnes netěší respektu, který by si zasloužilo. Vlastníci větších obnosů či pozemků jsou apriori podezírání z podvodu a nekalého jednání. Společnost vychována v rovnostářském prostředí si nezvykla na dnes možná viditelnější, byť stále přítomné, majetkové nerovnosti. Boom

způsobený transformací naší společnosti jistě využilo spoustu lidí nečestným způsobem, jistě ale ne všichni. Poctivost je však stále společností vnímána jako něco, co se příliš nevyplácí. Respekt a úcta k institutu vlastnictví se u nás teprve rodí, doufejme že tento proces bude jednou završen. Ale vraťme se k psanému právu.

Má náš právní řád úpravu vlastnického práva, jež by skutečně dával veřejnosti najevo důležitost a nedotknutelnost institutu vlastnictví?

Aby vlastnictví plnilo své funkce, musí mít vlastník jistotu, že společnost jeho vlastnictví respektuje a že právní řád ho jako vlastníka bude chránit. Vlastnictví musí být jasně vymezeno, musí být pořádek v katastrálních zápisech, dána jasná pravidla odpovědnosti a soudní řešení sporů v oblasti majetkových práv musí být včasné, nestranné a spravedlivé.

6.1. Ochrana vlastnického práva

Základ ochrany vlastnického práva je dán především Ústavou resp. Listinou základních práva a svobod, jež zakotvuje významnou zásadu a to, že „Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu“. Možnost každého domáhat se svých práv pak zmiňuje čl. 36 Listiny. Ústavněprávní ochrana je rozvedena v dalších právních předpisech a to práva trestního (př.majetkové trestné činy), správního (postavení vlastníka ve stavebním řízení) a především občanského. Občanskoprávní úprava zná tři základní prostředky k ochraně vlastnických práv.

Ochrana svépomocí dle § 6 O.Z.:

Jedná se o zcela výjimečný prostředek ochrany subjektivních občanských práv vázaný na splnění zákonných podmínek. Jde vlastně o výjimku z jinak státního monopolu poskytování právní ochrany. Podmínkami jsou: bezprostředně hrozící neoprávněný zásah a přiměřenost ochrany. Právě přiměřenost prostředků této ochrany bývá častým problémem při

soudních sporech. Zda je přiměřené chránit svůj majetek se zbraní v ruce, bylo vždy problematickou otázkou a ze svého pohledu bych řekla, že bohužel se soudy zatím kloní spíše k nepřiměřenosti takové obrany. Problematika vymahatelnosti práva u nás, soudních průtahů a spolehlivosti včasného a dobrého zásahu naší policie, však mnohé vlastníky vede k těmto krajním řešením. Vybočí-li však vlastník z oné těžko určitelné linie přiměřenosti této obrany, dopouští se excesu z dovolené svépomoci a za něj by pak dle § 420 a násl.O.Z. či dokonce dle trestněprávních norem nesl odpovědnost.

Ochrana poskytovaná orgánem státní správy dle § 5 O.Z.:

Jedná se o ochranu pokojného stavu narušeného zřejmým zásahem, kterou poskytuje správní orgán. Charakter této ochrany je předběžný. Zpravidla po jejím nařízením dochází k soudnímu sporu.

Soudní ochrana podle § 126 OZ:

Mezi vlastnické žaloby tradičně řadíme žalobu revindikační a negatorní. Obě tyto žaloby směřují proti tomu, kdo neoprávněně zasahuje do práva vlastníka věci. § 100,odst.2 O.Z. stanoví, že vlastnická práva se nepromlčují. Vlastnické právo však může být uplatněno i jinými žalobami např. určovací žalobou, žalobou na náhradu škody či žalobou na vydání bezdůvodného obohacení.

a) žaloba revindikační

Aktivně legitimován je k této žalobě vlastník věci (kterýkoliv spoluvlastník, či kterýkoliv z manželů, je-li věc v podílovém spoluvlastnictví či v SJM), žalovaným (pasivně legitimovaným) je ten, kdo má věc ve faktické moci (v držbě či detenci) bez právního důvodu. Vlastník žádá vydání věci, kterou žalovaný neoprávněně zadržuje – u nemovitých věcí jde pak o žalobu na vyklizení.

b) žaloba negatorní

Negatorní žaloba je dána hmotněprávním vztahem mezi vlastníkem a tím, kdo do jeho vlastnického práva zasahuje jinak než tak, že by věc bez právního důvodu zdržoval. Žaluje se na povinnost narušitele upustit od neoprávněných zásahů a uvedení věci do původního stavu.

Při aplikaci § 126 O.Z. jako základního ustanovení o ochraně vlastnického práva je třeba vycházet z toho, že ochrana se vlastnictví poskytuje v mezích stanovených právním řádem, tedy v mezích reálného obsahu vlastnického práva. Je tedy vždy třeba přihlédnout k omezením vlastnického práva a to jednak těm, jež vyplývají z právních vztahů do nichž vlastník vstoupil, a jednak těm, jež jsou dána přímo zákonem.

6.2. Omezení vlastnického práva

Z hlediska funkčnosti vlastnického práva je důležité, jak právní řád vlastníky chrání, ale stejně tak je důležité, aby do práva vlastníků bylo zasahováno, co možná nejméně. Je-li takový zásah nutný, musí být vymezen právním řádem, stanoveno za jakých podmínek tak lze učinit a musí fungovat kontrola takových zásahů. Vlastnické právo má také jistou specifickou vlastnost, která by v této souvislosti, měla být vymezena. Jedná se o tzv. elasticitu vlastnického práva. Ta znamená, že když omezíme vlastníkové právo a důvod tohoto omezení pomine, obnoví se bez dalšího vlastníkové oprávnění v původním rozsahu. Omezení mohou být taková, že dokonce mluvíme o tzv. holém vlastnictví (*nuda proprietas*), ale i v případě holého vlastnictví je vlastník stále vlastníkem, pouze jsou omezena jeho práva vůči věci.

V našem právním řádu můžeme rozlišovat omezení vlastníka na několik druhů:

1) omezení právním úkonem vlastníka

Jedná se o dobrovolné omezení učiněné z vlastníkoví svobodné vůle, příkladem může být pronájem věci, výpůjčka apod. Výjimkou jsou situace, kde je vlastníkoví právo omezeno po jeho předchůdci, například vlastník koupí nemovitost zatíženou věcným břemenem. Omezení právním úkonem vlastníka tak není ve vztahu k funkčnosti vlastnictví problémem a to proto, že vlastník je omezen dobrovolně a tedy jde v podstatě o výkon subjektivního práva vlastníka s věcí disponovat.

2) omezení vyplývající ze zákona

Zákonná omezení již vlastník nepodstupuje dobrovolně, musí se jim přizpůsobit, proto je důležité, aby takových omezení bylo co nejméně, aby tedy i funkce, jež má vlastnické právo plnit, nebyly ohroženy. Mohli bychom je rozčlenit dále podle toho, který právní předpis to které omezení ukládá.

A) příklady omezení vlastníků *plynoucí z O.Z.*

a) obecným omezením je například § 3 O.Z., jež formuluje příkaz zákazu výkonu práv v rozporu s dobrými mravy

b) dalším takovým ustanovením je § 415 O.Z., které vlastník omezuje ustanovením, podle něhož je každý povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví a na majetku, na přírodě a životním prostředí

c) omezení ad hoc: vlastníci nemovitostí jsou omezeni např. v § 46 O.Z., jež žádá písemnou formu při dispozicemi s nimi, jsou to ale i různá ustanovení věcných břemen vzniklých ze zákona, či zákonných zástavních práv apod.

d) sousedská práva – právní regulace v oblasti sousedských vztahů je nutná pro řešení kolizí mezi využitím vlastnických a jiných užívacích práv k sousedícím nemovitostem, ale i k řešení sporů sousedských při užívání nemovitých věcí. *Zákaz imisí* - § 127 odst.1 uvádí omezení ve využití vlastnického práva tak, aby nedocházelo k obtěžování a vážnému

ohrožení jiného. V první větě § 127 odst.1 O.Z. je uvedena generální klauzule, rozvedená dále příklady. Jelikož druhá část demonstrativně uvedených příkladů uvádí druh obtěžování, jež nazýváme obecně imisemi, často se celý odst.1 § 127 označuje jako zákaz imisí, byť to není zcela přesné vzhledem k ostatním příkladům v něm uvedeným, jež zahrnují i zákaz ohrožení sousedovi stavby apod. Dále § 127 odst.2 O.Z. uvádí řešení situace, kdy vlastník sousedícího pozemku jej nemůže udržovat či obhospodařovat bez vstupu na sousední pozemek jiného vlastníka – takovýto vstup je umožněn na nezbytnou dobu v nezbytné míře, pokud to údržba či obhospodařování sousedního pozemku či stavby nezbytně vyžadují

e) použití věcí bez vlastníkovu souhlasu

Jedná se o významné omezení vlastníka po časově omezený úsek. Ukládá je vlastníkovi § 128 odst. 1, který stanoví podmínky, kdy lze vlastníkovu věc užít bez jeho souhlasu. Podmínkami je stav nouze nebo naléhavý veřejný zájem, nezbytná doba, nezbytná míra a náhrada, to vše za předpokladu, že nelze účelu dosáhnout jinak

B) Omezení *plynouc* z *Listiny základních práv a svobod*

Toto omezení bylo již výše zmíněno, jedná se o článek 11 odst. 3, který stanoví, že výkon vlastnického práva nesmí poškozovat lidské zdraví, přírodu a životní prostředí nad míru stanovenou zákonem.

C) Omezení *vyplývající z trestního zákona*

Trestní zákon obsahuje zákaz užití věcí ke spáchání t.č., získání ji trestným činem nebo jako odměnu za něj či za tak získanou věc nabýt věc jinou – takové věci pak podléhají propadnutí dle § 55 TZ

D) Omezení *vyplývající z procesních předpisů*

Např. povinnost každého tedy i vlastníka vydat věc důležitou pro trestní řízení, povinnost podrobit se domovní prohlídce v rámci trestního řízení, povinností umožnit ohledání předmětu v občanském řízení

E) Omezení *vyplývající ze správních předpisů* – takových je spousta např. ve stavebním zákoně, zákoně o katastru nemovitostí, zákoně o požární ochraně a dalších.

3) omezení úředním výrokem

Mezi omezení vlastníka úředním výrokem řadíme např. soudcovská zástavní práva, či věcná břemena jež vznikla na základě výroku soudu apod. Nejzávažnějším zásahem do práva vlastníka je však vyvlastnění či omezení vlastnického práva, tak jak je upraveno v § 128 odst.2 O.Z. Proto je také takové omezení vázáno na přísné zákonné podmínky: existence veřejného zájmu, nelze-li účelu dosáhnout jinak, na základě zákona, jen pro tento účel a vždy za náhradu. Nově zná náš právní řád obecný předpis o vyvlastnění – zákon č. 184/2006 Sb. Podobně jako LPS a O.Z. zdůrazňuje i tento zákon základní podmínky vyvlastnění (na základě zákona, za náhradu a ve veřejném zájmu, pro účel, jež zákon stanoví) k nimž dodává povinnost pokusit se nejprve o vyřízení věci dohodou a soulad s cíli a úkoly územního plánování. Zákon dále popisuje vyvlastňovací řízení, způsob určení náhrady při vyvlastnění či možnost revokace vyvlastnění nedojde-li k naplnění účelu vyvlastnění v zákonem stanovené lhůtě či není-li zaplacená náhrada apod. Ale ani tento obecný předpis nestanoví, jaký se význam onoho neurčitěho pojmu „veřejný zájem“, jež je základní podmínkou vyvlastnění a jež musí převážet nad zachováním dosavadních práv vyvlastňovaného. Náš právní řád tak ponechává široký prostor správnímu uvážení, jež, dle mého názoru, může vytvářet určité ohrožení práv vlastníků.

Pokud se budeme zabývat právním řádem jako celkem a jeho promítnutí se do společnosti, jistě se nelze vyhnout otázce, která poslední dobou společnost velmi trápí a jež se týká právě respektu k vlastníkůům a jejich právům. Mám na mysli problematiku regulovaného nájemného a vůbec úpravu nájemního práva u nás. Jistě zde není prostor zabývat se touto otázkou zevrubněji. Nemohu však nezmínit svůj názor, že dokud normativní úprava vlastnických vztahů nebude společnosti dávat jasně najevo nutnosti respektu

vlastnických práv, vlastníci to nikdy nebudou mít snadné a onen tížený respekt k této instituci se bude budovat jen velmi obtížně. Jak je možné, že vlastník, jež má „absolutní panství nad věcí“ má tak málo prostředků k výpovědi nájemníka? A co teprve vlastníci bytů s regulovaným nájemným? Lze mluvit o smluvní svobodě tam, kde cena za službu je určena nikoliv dohodou smluvních stran? K jistému posunu v těchto záležitostech, především snad díky tlaku hrozby sankcí od mezinárodních soudů, dochází, nelze se však nepřiklonit k názoru, že jde o posun nedostatečný, pomalý a zdlouhavý.

7. Duševní vlastnictví

Zatím jsem se zabývala pouze funkcemi vlastnického práva k hmotným statkům, ale co duševní vlastnictví? Vlastnictví nehmotných statků má totiž zcela jinou povahu než standardní vlastnické právo k věcem. Liší se od sebe nejen dobou, ve které vzniklo, ale i důvody pro které vzniklo, méně pak již funkcemi, jež mu přisuzujeme. Předměty duševního vlastnictví jsou výsledkem tvůrčí činnosti fyzických osob. Rozlišujeme je do tří základních kategorií: práva k nehmotným statkům na úseku kultury (práva autorská, práva autorským právům příbuzná, práva s autorskými právy související), průmyslová práva k výsledkům tvůrčí činnosti (práva k vynálezu, užité vzory, průmyslové vzory) a průmyslová práva na označení (obchodní firma, obchodní známka a označení původu výrobku).

Jako důvod existence vlastnického práva k hmotným statkům jsem výše označila svět vzácnosti, ve kterém se společnost více lidí nachází. U nehmotných statků je však situace zcela odlišná. Technicky nerozvinutá společnost necítí potřebu chránit toho, kdo si vymyslí vlastní píseň ani toho, kdo originálně zateplí sklep. Tím, že na zpěvu písně bude vydělávat někdo jiný než autor či to, že ve vedlejší vesnici použijí stejný vynález, nic nemění na kvalitě užívání výsledku tvůrčí činnosti autora či vynálezce. Zdá se tedy, že koncept vzácnosti zde

neobstojí a to i za přípustění toho, že potenciál vymyslet píseň či vynalézt nějaký ten „zlepšovák“ omezen je. Proč tedy vznikla práva duševního vlastnictví?

„Aby se vytvořilo stimuluující prostředí k produkci těchto idejí, je třeba je učinit vzácnými, a to v tomto případě lze pouze zákonem“ (F. A. Hayek) Ano jsme zpátky u naší motivace. Byť předměty duševního vlastnictví ze své přirozenosti nejsou vzácné a opotřebovatelné statky, jeví se jako vhodné, je vzácnými „udělat“. Jedině tak budou mít autoři motivaci svá díla tvořit, Hayek však jedním dechem dodává „...pochybuji však o tom, že existuje jediné významné literární dílo, jež by nespátrilo světlo světa, nebyl-li by autor schopn na ně získat výhradní autorské právo...“.⁹ Napadá mě pouze dodat, že i „historicky nevýznamná“ umělecká díla, mohou mnohé potěšit a splnit tak svůj účel. A tedy i taková díla, jež by bez motivace jejich autorů nevznikala, mohou být pro společnost žádoucí. U skutečných uměleckých děl autorů tvořících z lásky k umění, lze jistě souhlasit s tím, že svá díla netvoří pouze pro peníze a výhody plynoucí z autorských práv a že by patrně vznikala, i kdyby lidstvo práva k nehmotným statkům nevymyslelo.

Dnešní moderní společnost, jejíž hybnou silou je funkční trh, si však vyžaduje, aby lidská práce a úsilí dostala své ocenění. Zbyla by asi pouze hrstka ochotných autorů, jež by vkládali své úsilí do vlastní tvůrčí činnosti, aniž by jim náležela odměna. Navíc, vymyslet píseň či vynalézt nějaký nový patent či lék, dnes není otázkou tužky a papíru, takováto činnost mnohdy vyžaduje drahé zázemí, které si nelze pořídit bez dostatečných finančních prostředků. Nutnost ochrany autorů a vynálezců pak roste i s rozvojem informačních technologií a globalizací světa.

⁹ Hayek, F.A . Osudová domýšlivost, SLON, 1995 str.42

Uved'me si nyní některé argumenty užívané ve prospěch duševního vlastnictví, jež nám zároveň objasní základní funkce těchto práv.

Jedním ze základních argumentů zastánců intelektuálního vlastnictví je tzv. utilitární argument. Tvrdí, že jistota práv autorů a vynálezců podporuje rozvoj objevitelské a umělecké činnosti a způsobuje i rychlejší rozvoj ekonomiky. Utilitaristé pak dovádí svou myšlenku do krajností. Objevují se i názory, že patenty by se měly udělovat pouze těm vynálezům, jež by bez jejich ochrany nevznikly apod. Živou otázkou je pak délka trvání intelektuálního vlastnictví.

U práv k duševnímu vlastnictví však nalezneme i argument podobný podpoře standardního vlastnictví k hmotným statkům. Diskuse, jež se rozvedla mezi přispěvateli časopisu Liberty vydávaného Benjaminem Tuckerem v USA (v letech 1881 – 1908), došla k závěru, že „Všechno, ať již intelektuální, morální nebo materiální, bez ohledu na velikost či nepatrnost, ať již se jedná o věci hmotné či nehmotné, fyzickými orgány člověka vnímatelné či nevnímatelné...představuje bohatství“ Spooner pak dodává, že bohatství jež člověk stvořil, je přirozeným důvodem jeho vlastnictví.

Za argumentem ve prospěch intelektuálního vlastnictví je uváděna i potřeba rozvoje osobnosti člověka, jež přináší svobodu do vnějšího světa a jejíž implikací je právě potřebná ochrana myšlenky.

Shrneme-li si tyto argumenty pro institut duševního vlastnictví, můžeme tak jako u vlastnictví hmotných statků, formulovat jeho funkce.

7.1. Motivační funkce

Ochrana práv duševního vlastnictví motivuje autory a vynálezce k tvůrčí činnosti, dává jim finanční odměnu za práci, jež jim umožňuje další rozvoj v daném oboru a těm nejúspěšnějším pak práci, jež je užíví.

7.2. Evoluční funkce

Tvůrčí činnost vede společnost jako celek vpřed. Především tvorba patentů, tedy nových vynálezů, jež člověku usnadní život se stává motorem ve vývoji lidské společnosti.

7.3. Ekonomická funkce

Respekt práv autorů a vynálezců, umožňuje obchod s předmětem duševního vlastnictví. Umělecká díla mohou být předmětem směny. Stejně jako patentová práva lze pomocí licenčních smluv převádět na jiného. Obchodní známka, obchodní firma či označení původu výrobku pak umožňují ztotožnění předmětu výroby s určitou značkou kvality a tím rozvoj obchodu, ale i konkurence.

7.4. Funkce vzdělávací, mocenská, komunikační,...

...jistě bychom i pro tyto funkce našli opodstatnění, mnohdy by se však shodovalo s tím, jež je popsáno již výše u vlastnických práv k hmotným statkům. Důležité však je, že si společnost uvědomila nutnost ochrany nejen bohatství hmotného, ale i myšlenky člověka. Vztah vzácnosti, jež implikuje nutnost uznání vlastnictví hmotných statků, je v tomto případě obrácený. Vlastnictví s výše popsanými funkcemi se ukázalo jako ideální k ochraně myšlenek, jež nejsou vzácné tím, že by se opotřebovaly, ale tím, že ne každý je jich schopen.

8. Závěr

Ve své práci jsem se pokusila o zamyšlení nad základními funkcemi a významem vlastnického práva. Na mnoha místech jsem se snažila zmínit i svůj postoj k dané problematice. Myslím tedy, že v tuto chvíli není třeba nijak zvlášť zdůrazňovat, že dle mého názoru respekt společnosti k vlastnickému právu je jedním ze základních předpokladů svobody jednotlivce a fungování trhu. Plně si však uvědomuji problematiku transformace společnosti, jež vlastnictvím opovrhovala, ke společnosti, jež se snaží na něm stavět. Je před námi dlouhá cesta k budování důvěry v tento základní právní institut, jakož i hledání ideální právní reglementace, jež ho zakotví v takové podobě, aby mohl své funkce plně rozvíjet.

Často jsem také v textu využila pojmů spíše ekonomických než právních. Myslím, že propojení těchto dvou disciplin je při zkoumání daného tématu základem pochopení institutu vlastnictví. Myslím, že fungování ekonomie se zásadně odvíjí od právní úpravy a to nejen vlastnického práva, ale právního řádu jako takového. Právní řád by měl skutečně být oním „řádem“ fungování společnosti. Měl by stanovit jasná, srozumitelná a vymahatelná pravidla, tak aby poskytoval záruku, že ať už bude u moci kdokoliv, nebude pro něj právo prostředkem k dosažení vlastních cílů, ale že naopak bude limitem zneužití moci.

9. Použitá literatura:

- [1] Holub, M., Pokorný, M., Bičovský, J.: Občan a vlastnictví v českém právním řádu, LINDE, 2002
- [2] Spáčil, J.: Ochrana vlastnictví a držby v občanském zákoníku, C. H. BECK, 2002
- [3] Knappová, M., Švestka, J., a kol.: Občanské právo hmotné – svazek I., ASPI, 2002
- [4] Šíma, J.: Ekonomie a právo, Nakladatelství VŠE, 2004
- [5] Macek, J.: Socialismus, uvedeno na www stránkách Strany demokratického socialismu
- [6] Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M.: Římské právo, C. H. BECK, 1995
- [7] Holman, R. a kol.: Dějiny ekonomického myšlení, C H. BECK, 2005
- [8] Slováková, Z.: Průmyslové vlastnictví, Nakladatelství ORAC, 2004
- [9] Hayek, F.A: Osudná domýšlivost, SLON, 1995
- [10] Hendrych, D., a kol.: Správní právo – 6.vydání, C. H. BECK, 2006
- [11] Mankiw, N.G.: Zásady ekonomie, GRADA, 1998
- [12] Havlan, P.: Vlastnictví státu, Masarykova universita Brno, 2000
- [13] Menger, C.: Principles of Economics, New York University Press, 1976
- [15] Sismondi, J.-C.-L.: New Principles of Political Economy, Transaction, 1991
- [16] Bastiat, F.: Selected Essays on Political Economy, Foundation for Economic Education, 2001, chap. Property and Law
- [17] <http://libinst.cz/>